

УДК 37.07

DOI: 10.31732/2663-2209-2024-76-65-71

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ВИПУСКНИКІВ

Руслан Литовченко

Аспірант Навчально-наукового Інституту управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ, Україна, ruslanische@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3625-8747>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE COMPETITIVENESS OF SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS AND THEIR GRADUATES

Ruslan Lytovchenko

PhD student, Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business, Interregional Academy of Personnel Management, Kuiv, Ukraine, ruslanische@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3625-8747>

Анотація. У статті розглядаються теоретико-методологічні аспекти конкурентоспроможності закладів середньої освіти та їх випускників, що є надзвичайно актуальними в умовах глобалізації та швидких змін на ринку праці. Сучасні економічні процеси вимагають від освітніх установ високої гнучкості, здатності адаптувати освітні програми до нових вимог та підготовки випускників, здатних до швидкої адаптації в умовах конкуренції на ринку праці.

Актуальність теми дослідження полягає в необхідності аналізу факторів, що визначають конкурентоспроможність закладів середньої освіти та підготовку конкурентоспроможних випускників. Сучасна система середньої освіти стикається з викликами, які пов'язані зі швидкими змінами на ринку праці, розвитком нових технологій та потребою в адаптації навчальних планів до нових реалій. Зростаюча конкуренція між освітніми закладами вимагає від них не лише підвищення якості освіти, а й постійного оновлення педагогічних методик, інтеграції інноваційних підходів у навчальний процес.

Метою дослідження є визначення теоретичних основ конкурентоспроможності закладів середньої освіти, а також розробка методологічних підходів для підвищення конкурентоспроможності випускників у контексті їх підготовки до вимог сучасного ринку праці.

Автором встановлено, що важливою умовою для підвищення конкурентоспроможності є формування у випускників не лише професійних знань, а й таких особистісних якостей, як мотивація до постійного саморозвитку, здатність до креативного мислення та адаптації до змінних умов професійної діяльності.

На думку автора, перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні впливу конкретних методів навчання та інноваційних технологій на конкурентоспроможність випускників, а також у розробці механізмів, які дозволяють забезпечити ефективну взаємодію між освітніми закладами та ринком праці для забезпечення потреби в висококваліфікованих фахівцях.

Ключові слова: заклади середньої освіти, методи навчання, ринок праці, конкурентоздатні випускники, конкурентоздатні заклади.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.:11

Abstract. The article examines the theoretical and methodological aspects of the competitiveness of secondary education institutions and their graduates, which are highly relevant in the context of globalization and rapid changes in the labor market. Modern economic processes require educational institutions to be highly flexible, capable of adapting educational programs to new demands, and preparing graduates who can quickly adapt to competition in the labor market.

The relevance of the research topic lies in the necessity to analyze the factors that determine the competitiveness of secondary education institutions and the preparation of competitive graduates. The current system of secondary education faces challenges related to rapid changes in the labor market, the development of new technologies, and the need to adapt curricula to new realities. The growing competition among educational institutions requires them not only to improve the quality of education but also to constantly update teaching methods and integrate innovative approaches into the learning process.

The aim of the study is to define the theoretical foundations of the competitiveness of secondary education institutions and develop methodological approaches to enhance the competitiveness of graduates in the context of preparing them for the demands of the modern labor market.

The author establishes that an important condition for enhancing competitiveness is the development of not only professional knowledge but also personal qualities in graduates, such as motivation for continuous self-improvement, the ability to think creatively, and adaptability to changing professional conditions.

In the author's opinion, the prospects for further research lie in a deeper examination of the impact of specific teaching methods and innovative technologies on graduates' competitiveness, as well as in the development of mechanisms that ensure effective interaction between educational institutions and the labor market to meet the demand for highly qualified specialists.

Keywords: secondary education institutions, teaching methods, labor market, competitive graduates, competitive institutions.

Formulas: 0; **fig.:** 0; **tabl.:** 0; **bibl.** 11.

Постановка проблеми. Українське суспільство на сучасному етапі розвитку характеризується інтенсивними змінами, які охоплюють усі аспекти життя, включно з освітньою сферою. Виклики сьогодення зумовлюють необхідність підвищення якості та доступності освіти, спрямовуючи процеси її модернізації на ефективніше використання кадрових, управлінських і матеріально-технічних ресурсів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО). У контексті формування конкурентоздатних навчальних закладів та їх випускників особливе значення має забезпечення умов для розвитку ЗЗСО як сучасних, інноваційних і відкритих систем, які інтегровані у соціальне середовище.

Реформування освіти, динамічний розвиток інформаційних технологій і швидкі зміни у суспільстві висувають нові вимоги до закладів середньої освіти. Для досягнення конкурентоспроможності ЗЗСО мають зосередитися на впровадженні інноваційних підходів до навчання, забезпеченні високого рівня професійної компетенції педагогів і створенні сприятливих умов для всебічного розвитку учнів. Такий підхід сприяє формуванню випускників, які здатні успішно конкурувати на ринку праці та адаптуватися до викликів сучасного світу.

Водночас сталий розвиток ЗЗСО потребує комплексного підходу, що включає впровадження новітніх освітніх технологій, розвиток партнерських відносин із громадами, залучення додаткових ресурсів і активну участь батьків у навчально-виховному процесі. Це дозволить забезпечити не лише відповідність освіти сучасним вимогам, але й сформувати конкурентоздатних випускників, готових до реалізації власного потенціалу в умовах глобалізованого світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне суспільство висуває дедалі вищі вимоги до компетентностей випускників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), що ставить на порядок денний проблему їх конкурентоспроможності. Це питання набуває особливої актуальності в умовах прискорення реформ у галузі освіти, які спрямовані на забезпечення її відповідності міжнародним стандартам якості. Зміни, що відбуваються у сфері середньої освіти, потребують інноваційного підходу до організації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування випускників, які здатні ефективно адаптуватися до викликів сучасного світу.

Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, присвячених проблемам конкурентоспроможності в освіті, більшість із них зосереджується на питаннях вищої освіти. Водночас, для ЗЗСО конкурентоздатність означає не лише підготовку учнів до подальшого навчання чи професійної діяльності, а й створення такого освітнього середовища, яке сприяє розвитку особистості, формуванню універсальних навичок та соціальної відповідальності.

Для досягнення цієї мети необхідно посилити інтеграцію сучасних педагогічних технологій, оптимізувати управління закладами освіти та впроваджувати комплексні підходи до оцінювання результативності навчання. Створення конкурентоспроможних ЗЗСО також передбачає активну співпрацю з громадськістю, розвиток партнерств із бізнесом та залучення інвестицій у матеріально-технічну базу. Випускники таких закладів мають бути готові до вирішення складних завдань, критичного мислення, ефективної комунікації та роботи в команді — саме ці якості є

основою їх конкурентоспроможності як у національному, так і міжнародному контексті.

Вивчення підходів українських дослідників до визначення поняття конкурентоспроможності майбутнього фахівця має значну наукову цінність. Вони розглядають це явище як багатогранну характеристику особистості, яка охоплює професійні та соціально значущі якості. М. Невмержицька трактує конкурентоспроможність як інтегральну ознаку особистості, що поєднує професійну компетентність, майстерність, мобільність, спрямованість і готовність (Невмержицька, 2014). Інші дослідники, такі як В. Медведь та Т. Шепеленко, визначають її як здатність особистості до розширення власних можливостей для досягнення самореалізації у професійній, соціальній та духовній сферах (Медведь, 2011; Шепеленко, 2016).

Аналізуючи наведені підходи, можна зробити висновок, що конкурентоспроможність випускника середнього закладу освіти тісно пов'язана з такими рисами, як умотивованість, професійна спрямованість, компетентність, креативність, самоорганізація та прагнення до постійного розвитку. Важливим елементом є здатність до адаптації в умовах сучасного освітнього середовища, яке швидко змінюється під впливом цифрових технологій та нових вимог суспільства.

Для закладів середньої освіти ключовим завданням стає створення умов для розвитку цих якостей у своїх випускників. Це включає впровадження інноваційних методів навчання, забезпечення практичної спрямованості освітнього процесу, розвиток критичного мислення та формування навичок міжособистісної комунікації. Випускник конкурентоздатного закладу освіти має бути не лише добре підготовленим до подальшого навчання чи професійної діяльності, а й готовим ефективно діяти у глобалізованому світі, демонструючи соціальну відповідальність, лідерські якості та прагнення до самовдосконалення.

Формування цілей статті. Розкрити теоретико-методологічні основи формування конкурентоздатності закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) та їх випускників у сучасних умовах, визначити ключові фактори, які впливають на розвиток конкурентоздатності освітніх установ, а також обґрунтувати практичні підходи до вдосконалення освітнього процесу з метою підготовки конкурентоспроможних випускників, здатних ефективно адаптуватися до викликів глобалізованого світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових понять сучасної ринкової економіки є конкурентоздатність, що активно використовується як у теоретичних дослідженнях, так і у практичних аспектах економічного аналізу. Цей термін, що має коріння у латинській мові, означає суперництво або змагання за досягнення найкращих результатів. Конкурентоздатність стає помітною та значущою лише в умовах ринкової конкуренції, яка створює відповідні умови для порівняння ефективності, результативності та якості діяльності.

Варто зазначити, що концепції конкурентоздатності та конкуренції сформувалися та найбільше розвинулися саме в рамках економічних наук, які аналізують ринкові відносини, діяльність підприємств, маркетингові стратегії та процеси створення доданої вартості. У сучасному глобалізованому світі, де знання стають основним економічним ресурсом, важливість цих понять виходить за межі традиційної економіки та проникає в інші галузі, зокрема в сферу освіти.

Управління розвитком закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) необхідно розглядати з точки зору їхньої ринкової орієнтації, економічної доцільності, ефективності управління та здатності залишатися конкурентоздатними. Конкурентоздатні ЗЗСО мають забезпечувати якісну освіту, яка відповідає запитам сучасного ринку праці та готує випускників до успішної соціальної, професійної й особистісної реалізації.

Таким чином, формування конкурентоздатності ЗЗСО передбачає інтеграцію економічних принципів у стратегію розвитку, підвищення рівня менеджменту, оптимізацію ресурсів та орієнтацію на запити сучасного суспільства, що створює основу для забезпечення конкурентоспроможності їхніх випускників.

У сучасному світі конкуренція займає провідне місце в механізмі суспільного виробництва та функціонуванні ринкових відносин. Вона стає постійним стимулом для суб'єктів господарювання, мотивуючи їх орієнтуватися на задоволення попиту та відповідати потребам суспільства. Такий підхід вимагає забезпечення високої якості продукції та послуг, впровадження інновацій і створення конкурентоздатних товарів та рішень.

Ця динаміка сприяє досягненню балансу в економічному середовищі через формування середньої норми прибутку на міжгалузевому рівні. Як наслідок, відбувається перерозподіл фінансових потоків, що забезпечує ресурсну підтримку найбільш затребуваних сфер суспільного виробництва, включаючи галузь освіти.

Для закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) принципи конкуренції мають вирішальне значення, адже саме вони визначають їх здатність адаптуватися до потреб сучасного суспільства. Конкурентоздатний ЗЗСО здатен не лише забезпечувати якісну освіту, а й формувати випускників, які відповідають актуальним вимогам ринку праці, мають навички для професійної самореалізації та готовність до життя у швидкозмінному світі.

Конкуренція також відіграє роль у стимулюванні освітніх закладів до впровадження інновацій, оптимізації ресурсів і забезпечення високого рівня менеджменту. Успішна діяльність ЗЗСО в умовах ринкових відносин можлива лише за умови гармонійного поєднання високої якості освіти з ефективністю управління, орієнтацією на потреби учнів і суспільства загалом. Таким чином, конкуренція стає рушієм для постійного вдосконалення

закладів середньої освіти, забезпечуючи їх стійкість і актуальність у сучасних умовах.

Серед наукових досліджень, що заслуговують на увагу, варто виокремити докторські дисертації Н. І. Верхоглядової «Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в процесі формування людського капіталу» та О. С. Шнипко «Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації» (Верхоглядова, 2005; Шнипко, 2003). У даних роботах автори ґрунтовно дослідили сутність, ключові чинники, тенденції й суперечності, характерні для постіндустріальної глобалізації.

Науковці акцентували увагу на ролі державної підтримки національного виробника як стратегічного інструмента підвищення його конкурентоздатності. У їхніх працях запропоновано концептуальні підходи до визначення конкурентоспроможності освіти як одного з важливих елементів забезпечення національних інтересів.

Особливий акцент зроблено на аналізі трансформацій процесу підготовки людського капіталу, зокрема в контексті регіональної специфіки, результативності навчальних програм та їх впливу на економіку. У дисертаціях також розроблено методологічні основи оцінки ефективності вищої освіти, які можуть бути адаптовані до аналізу конкурентоздатності закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Застосування цих підходів до середньої освіти дає можливість глибше зрозуміти роль ЗЗСО в підготовці конкурентоздатних випускників. Такі дослідження демонструють необхідність комплексного управління розвитком ЗЗСО, орієнтації на якість освіти, інноваційність, а також формування навичок, які відповідають викликам сучасного суспільства та ринку праці.

У рамках проведення дослідження ми врахували наукову позицію Т. Андріяко, яка пропонує трактувати конкурентоспроможність як багатогранну, багаторівневу інтегральну характеристику особистості (Андріяко, 2010). Дана властивість забезпечує можливість

індивіда, відповідно до його здібностей, нахилів, інтересів і потреб, брати активну участь у конкурентних взаємодіях, отримуючи при цьому переваги як у процесі здобуття професійної освіти, так і в майбутній професійній діяльності.

Таке бачення конкурентоспроможності є особливо актуальним у контексті розвитку закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), оскільки їхня місія полягає у формуванні випускників, здатних ефективно конкурувати в сучасному світі. Це передбачає створення освітнього середовища, яке сприяє гармонійному розвитку особистості, враховуючи її індивідуальні особливості та забезпечуючи підґрунтя для подальшої успішної самореалізації (Calderon, 2015).

Зокрема, ЗЗСО повинні надавати не лише базові знання, а й розвивати критичне мислення, адаптивність, креативність і здатність до співпраці в конкурентних умовах. У цьому контексті важливим є комплексний підхід до формування конкурентоспроможності випускників, який базується на інтеграції теоретичних знань, практичних навичок і соціальних компетентностей.

В умовах сучасної ринкової економіки забезпечення високого рівня конкурентоздатності учасників освітнього процесу є ключовою передумовою їхнього сталого розвитку та успішного функціонування. Кожен суб'єкт освітнього середовища прагне досягти оптимального рівня якості та ефективності, що відкриває широкий спектр можливостей для самореалізації в умовах зростаючої конкуренції (Toffler, 1998).

Учні, як головні споживачі освітніх послуг, ставлять перед собою мету отримати знання й навички, що відповідають вимогам сучасності, зокрема, для вступу до закладів вищої освіти. Ці знання мають відповідати критеріям, які забезпечать їм перевагу на ринку праці та сприятимуть успішній професійній діяльності. Заклади загальної середньої освіти, зі свого боку, зосереджуються на розробленні таких освітніх програм і послуг, які не лише відповідають сучасним вимогам, а й формують випускників, здатних до подальшого саморозвитку та

конкурентної участі у професійному середовищі.

У свою чергу, завданням держави є створення сприятливих умов для функціонування освітньої системи, що дозволяють закладам освіти адаптуватися до змін ринку та впроваджувати інноваційні підходи. Це передбачає стимулювання зростання частки висококваліфікованих кадрів у складі національного людського капіталу, а також забезпечення стійкого розвитку суспільства через інноваційний компонент економіки.

Розвиток конкурентоспроможності закладів освіти стає основою для їхньої інтеграції в глобальний освітній простір, а випускники цих закладів перетворюються на активних учасників ринку праці, здатних впливати на його динаміку й формувати якісно нові стандарти професійної діяльності.

Для ефективного визначення шляхів і умов формування конкурентоспроможності здобувачів освіти необхідно чітко розуміти ключові складові цього багатогранного феномену. Наукові підходи до розуміння структурних компонентів конкурентоспроможності варіюються, проте більшість дослідників сходяться на важливості інтеграції як професійних, так і особистісних аспектів.

Зокрема, І. Гриник та Р. Хавула підкреслюють значущість професійної компетентності та професійно-особистісних якостей як основних складових конкурентоспроможності. На їхню думку, саме ці аспекти визначають здатність майбутнього фахівця успішно інтегруватися в сучасний ринок праці (Гриник, 2022).

Інший підхід, представлений такими науковцями, як М. Повідайчик, С. Лющенко, Т. Дорош, Н. Дем'яненко, Л. Остапенко та А. Максименко, пропонує більш комплексну структуру, що включає (Povidaichyk, Illiuschenko, Dorosh, Demyanenko, Ostapenko, Maksymenko, 2021):

- Мотиваційний компонент, який відображає прагнення особистості до

досягнення високих результатів, професійного зростання та самореалізації.

- Когнітивний компонент, що охоплює знання, навички та компетенції, необхідні для успішної професійної діяльності.

- Операційно-діяльнісний компонент, який включає практичні уміння та здатність застосовувати знання в реальних умовах.

- Особистісно-рефлексивний компонент, що сприяє усвідомленню власних сильних і слабких сторін, здатності до самокорекції та вдосконалення.

Застосування цих компонентів у закладах загальної середньої освіти дозволяє створити умови для цілеспрямованого формування конкурентоспроможних випускників. Це передбачає не лише підвищення рівня їхньої професійної компетентності, а й розвиток особистісних якостей, необхідних для ефективною адаптації до мінливих умов сучасного ринку праці.

Таким чином, інтеграція цих складових у навчальний процес сприятиме формуванню випускників, здатних до саморозвитку, творчого мислення та високої конкурентоспроможності, що відповідає сучасним викликам суспільства.

Висновки. У результаті дослідження конкурентоспроможності закладів середньої освіти та їх випускників можна зробити кілька важливих висновків:

1. Конкурентоспроможність є ключовим фактором, що визначає успіх закладів середньої освіти у сучасних умовах ринкових відносин. Вона безпосередньо впливає на здатність освітніх установ адаптуватися до потреб ринку праці та забезпечувати високий рівень професійної підготовки своїх випускників.

Література:

1. Андріяко Т. Ю. (2010). Педагогічна сутність і структура конкурентоспроможності фахівця. Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. Вип. N 3.
2. Верхоглядова Н. І. (2005). Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в процесі формування людського капіталу: дис. ... д-ра екон. наук: 08.02.03 / Дніпропетровський національний ун-т. Дніпропетровськ, 503 с.

2. Формування

конкурентоспроможності майбутнього фахівця вимагає інтеграції професійної компетентності з особистісними якостями. Високий рівень професіоналізму, здатність до саморозвитку, креативність та мотивація є невід'ємними складовими конкурентоспроможності, що сприяють успішній професійній адаптації.

3. Для визначення способів і умов формування конкурентоспроможності випускників важливо враховувати різні компоненти, такі як мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний. Це дозволяє підходити до розвитку учнів з усіх боків, створюючи передумови для їх професійної і особистісної самореалізації.

4. Створення належних умов для розвитку конкурентоспроможних випускників є одним із основних завдань держави. Це включає як удосконалення освітньої політики, так і підтримку інновацій у навчальному процесі, орієнтуючи заклади на вимоги ринку праці та соціальні потреби.

5. Конкурентоспроможність випускників багато в чому залежить від здатності закладів середньої освіти швидко реагувати на зміни на ринку праці. Спільна робота з підприємствами та організаціями дозволяє освіті залишатися актуальною та надавати знання та навички, що відповідають сучасним вимогам.

Загалом, конкурентоспроможність закладів середньої освіти та їх випускників визначає не лише ефективність освітнього процесу, а й сприяє сталому розвитку економічної системи країни, забезпечуючи висококваліфіковану робочу силу для соціально-економічного розвитку.

3. Calderon A. (2015). What will higher education be like in 2040? University World News. 11 September. http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20150908145912643&fb_action_ids=775584649217085&fb_action_types=og.likes&fb_ref=.VfUcG9o5vmQ.like

4. Гриник І., Хавула Р. (2022). Теоретичні підходи до проблеми конкурентоспроможності особистості. Науковий вісник Херсонського державного

університету. Серія: Психологічні науки. Вип. 2. С. 14–19

5.Медведь В. В. (2011). Основи формування конкурентоспроможності фахівця: чинники, складові, критерії. Теорія та методика управління освітою. N7. С. 45–49.

6.Невмержицька М.В. (2014). Формування конкурентоспроможної особистості в умовах масового суспільства: дис ... канд. філософ. наук : 09.00.03 ; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 201 с.

7.Povidaichyk M., Illiuschenko S., Dorosh T., Demyanenko N., Ostapenko L., Maksymenko A. (2021). The Problem of Developing the Reflexivity of Future Specialists in Social and Humanistic Sciences in the Context of Postmodernism. *Postmodern Openings*. N4. Vol. 12. P. 171–183.

8.Шепеленко Т. (2016). Психолого-педагогічні основи формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця економічного профілю у процесі професійної підготовки. Педагогіка вищої та середньої школи. Вип. 48. С. 150-155.

9.Шнипко О. С. (2003). Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації. *Наукова думка*. 324 с.

10.Scott C .B, Bradford C .J, James M. M. (2006). Competitive advantage from better interactions. *Mckinsey Quarterly*. N2. P. 52–63.

11.Toffler A., Toffler H., Gibson R. (1998). *Rethinking the Future: Rethinking Business Principles, Competition, Control and Complexity, Leadership, Markets and the World*. Hardcover: Publisher John Murray Press. 288 p.